

Fikret Konjić: Tri priče

Edina

*S*vitalo je. Pramenovi jesenje magle još su se vukli uz obronke brežuljaka, koji su se nastavljali na posavsku ravnicu. Sa grana drveća kapale su kapi nalik kišnim. Adnan s naporom otvori oči i u polumraku jesenjeg praskozorja poče da razaznaje konture improvizovane spavaonice, u koju je polako ulazilo jutro. Njegovi drugovi takođe su počeli da se meškolje, a neki su već, sjedeći na spužvama, koje su im bile ležajevi, počinjali svakodnevni ratni, jutarnji ritual. Kroz svijest mu sijevnu saznanje da tog jutra preuzimaju liniju od neke srebreničke jedinice. Ispravi se i protrljavši snene oči, teškom mukom u rancu pronade peškir, četkicu i nešto što je ličilo na pastu za zube. Stresajući se od rane oktobarske hladnoće i ostataka sna u tijelu, obavi na brzinu "jutarnju vojničku toaletu" i poče da pakuje ranc i rezervnu municiju.

Sada je već u spavaonici, koja je nekada bila proizvodna betonska hala neke građevinske firme iz Gradačca, bilo mnogo življe. Borci njegove čete su, naviknuti na ovakva ju-

tra, bez mnogo riječi, uz poneku usputnu primjedbu, vršili pripreme za polazak na još jednu nepoznatu liniju. Sa vrata hale začu se priгуšeni glas komandira čete, koji je požurivao borce, jer smjenu je trebalo izvršiti što prije, dok još u dolini i po obroncima brežuljaka ima magle, kako bi se i četa, koju mijenjaju, mogla bezbjedno vratiti u Gradačac.

Adnanov najbolji drug Haris ćutke mu pruži nedopušenu cigaretu. On je prihvati, isto tako bez riječi i strastveno povuče jedan dim. Kod ulaska u rasklimatani kamion, koji će ih odvesti do Industrijske zone, Adnan se okliznu i umalo ne pade nazad iz kamiona.

"Nije valjda loš znak", pomisli i smjesti se pored Harisa, koji ga je pridržao rukom da ne padne.

Adnan je bio dijete Čaršije. Osnovnu i srednju školu završio je u svom gradu, a onda čekao na posao kao i toliki njegovi vršnjaci. Na fakultet nije mogao zbog materijalnog stanja u porodici. Braće i sestara nije imao, a najbolji drug mu je bio Haris, momak iz iste ulice sa kojim je odrastao i sa kojim se znao gotovo cijeli svoj život. Kada je počeo rat nije mnogo razmišljao,

znao je gdje mu je mjesto. Za samo nekoliko mjeseci rata pretvorio se od pomalo neozbiljnog dječaka u odraslog čovjeka, a nesreća koje se za to vrijeme nagledao za čitav život udarila mu je pečat ozbiljnosti, pa se doimao stariji nego što stvarno jeste.

U toku vožnje koja je potrajala petnaestak minuta, borci su kunjali i na njima se nije mogla primijetiti zabrinutost što idu na još jedno ratište, što im je ova linija potpuno nepoznata, što nemaju dovoljno municije i što idu u neizvjesnost. Na sve to već su navikli.

Od Industrijske zone do linije trebalo je pješice preći skoro tri kilometra, uz obronak koji je odvajao nepreglednu posavsku ravnicu od prvih brežuljaka planine Trebave, a koja se prostirala sve tamo do njihove rodne Gračanice. Na polovici puta, nekoliko stotina metara ispod prevoja preko kojeg se spuštalo u liniju rovova, zastadoše da se odmore i ispuše posljednju cigaretu prije preuzimanja smjene. Adnan se udobno nasloni na stablo jabuke, koje je raslo u živici i pogleda uz stazu prema vrhu brežuljka. Primijeti kako iz bjeličaste magle izroni nekoliko boraca predvođenih stasitom smeđokosom djevojkom. On se namjesti udobnije kako bi mogao nesmetano posmatrati djevojku. Kretala se lagano, gipko, naviknutim pokretima, vidjelo se da često boravi u prirodi. Iako se sa linije čula pucnjava i poneka detonacija, nije se moglo primijetiti da se djevojka obazire na to. Kada se mala kolona primakla na nekoliko metara, djevojka diže ruku, s automatskom puškom, u znak pozdrava:

“Vi ste sigurno Gračanlije. Kako ste? Ima li ko jednu cigaretu?”

Iako je vladala hronična nestašica duhana, istog trenutka se prema njoj pruži nekoliko ruku, a ona nasumice uze jednu cigaretu. Adnan prinese upaljač, kresnu, a djevojka žudno povuče dim.

“Uh, nisam zapalila dva dana. Baš vam hvala!”

Adnan se opet povuče do svog mjesta i iz prikrajka poče krišom posmatrati djevojku. U jednoj ruci držala je pušku, prislonjenu na koljena, a u drugoj cigaretu. Po ispucalim jagodicama vidjelo se da su joj ruke, često u toku

dana u dodiru sa uljem za čišćenje i podmazivanje oružja. Na maskirnoj uniformi vidjeli su se tragovi rovovskog blata, a na čizmama, koje su joj bile bar dva broja veće, još se vidjelo blato pomiješano sa ponekom vlati vlažne trave. Pomalo široka maskirna uniforma nije mogla sakriti njen vitak struk. Bila je visoka bar 180 centimetara, ali čvrsto građena i jedra kako samo mogu biti djevojke od sedamnaest, osamnaest godina. Preko leđa je prebacila “zolju”, što je bilo malo neobično za djevojku. Haris ne izdrža i šeretski se osmjehujući upita:

“Šta će tebi sestro “zolja”, nas možeš komotno i tim svojim očima “onesposobiti” bez problema.”

Ona se nasmiješi, u smeđim očima zasijaše zlatne iskrice, njeno lice učini se pomalo djetinjastim i još ljepšim:

“Mi smo protivoklopna grupa iz 1. bataljona 107. brigade. Dežurali smo dva dana čekajući četnički tenk i “pragu”.

“A ti ni manje ni više nego na protivoklop. Opasno je to, bolan, za djevojku”, dobaci komandir čete Nermin.

Jedino je Adnan, koji nije skidao pogled s njenog lica, primijetio kako njene svijetlosmeđe oči odjednom dobiše tamniju nijansu.

“Morala sam. Brat mi je poginuo na Požarikama od četničke “prage”. Imala sam samo njega. Zaklela sam se da ću se osvetiti i do kraja rata uništiti bar jednu. Dok to ne uradim u mojoj duši neće biti mira.”

Svi je pogledaše s mnogo više poštovanja, neki i sa divljenjem, a Adnan opazi kako se na trenutak ugrize za donju usnu. Iako je bio udaljen skoro dva metra, nije mogao a da ne opazi kako ima pune, lijepo oblikovane usne, tamnije i crvenije nego inače. U tom trenutku i ona podiže glavu i pogledi im se na trenutak ukrstiše. Iako je to potrajalo samo sekundu ili dvije, on osjeti kako u tom trenutku postoji samo njih dvoje, ne samo na ovoj livadi i u ovoj nesretnoj Bosni, nego u cijelom svemiru. On obori glavu i osjeti neki neobičan umor, kao da su te dvije sekunde njihovih ukrštenih pogleda ispile iz njega svu energiju, sve misli i sva osjećanja. Kroz svijest mu je prolazila samo jedna misao: “Bože što je lijepa. Bože

što je lijepa...”, samo to i ništa više.

Komandir ustade i naredi pokret. Adnan se prenu kao iz sna i ponovo pogleda djevojku. Na svoje iznenađenje primijeti da i ona posmatra njega. Kao u transu, prebaci pušku preko ramena, napravi tri, četiri koraka, ispruži nespreno ruku prema djevojci i reče :

“Ja sam Adnan.” Zastade malo pa dodade: “Iz Gračanice.”

Ona ga je nekoliko trenutaka, koji se nje-mu učiniše kao vječnost, gledala netremice u oči:

“A ja sam Edina” - i ona napravi malu pauzu, pa dodade šeretski: “Iz Gradačca”.

Zatim se, nije znala ni sama zašto, nasmi-ja. Osmjehnu se i on i potrča da zauzme svoje mjesto u koloni. Haris ga, kao nehotice, udari po ramenu:

“Šta je mali, ljubav na prvi pogled.”

Adnan ništa ne odgovori. U glavi mu je tutnjalo, misli se raspršile, a srce je tuklo kao ludo. Još su mu pred očima bile njene usne, crvene, vlažne, osjećao je kolanje krvi i kuca-nje bila, tajnovito kucanje same srži života. To se rodilo u jednom jedinom bljesku svjetlosti. Znao je da je voli. Ovako nešto nije nikada prije osjetio:

“Ona je ta koju čitav život čeka.”

Ništa nije znao o njoj, a ipak mu se činilo da je zna čitav svoj život.

Ulazak u liniju, preuzimanje rova, upozna-vanje sa stanjem na ovom dijelu ratišta, sve to proteklo je za njega kao u nekom bunilu. Čak nije primjećivao ni pucnjavu, detonacije i sve one karakteristične, svakodnevne zvukove rati-šta. Haris ga je samo posmatrao i na Adnanovu sreću, ništa nije komentarisao. U tom trenutku on nije bio sposoban za bilo kakav razgovor, ponajmanje za uobičajeno Harisovo zadirkiva-nje. Bio mu je zahvalan za ćutanje. Dani su mu prolazili u mehaničkom obavljanju svakod-nevni dužnosti. Trebalo mu je nekoliko dana da povrati duševnu ravnotežu. Kada se to ipak dogodilo Haris je samo u prolazu dobacio:

–”Jarane, dobro došao među žive.”

A onda je jednog jutra zatutnjalo. Bilo je to pred sami kraj smjene. Tek su prvi zruci svjetlosti počeli da razbijaju noćnu tminu, a duž cijele linije počele su odjekivati detona-cije. Zajedno sa ostalima, skočio je i potrčao kroz tranšēju prema osmatračnici. Uz put je po navici, po zvuku i snazi detonacija, procjenjivao o kakvim se oruđima radi. Nakon nekoliko trenutaka, zaključio je da neprija-telj puca iz svih kalibara i iz svih artiljerijskih oruđa. Nisu to više bila pojedinačna ispalje-nja i detonacije, nego se sve pretvorilo u jedan neprestani huk i grmljavinu, kao da je došao smak svijeta.

“Ovo neće proći bez belaja”, promrlja i

skloni se pod grudobran.

Zemlja je podrhtavala i prenosila detonacije, a sa balvana iznad njegove glave runila se zemlja i padala mu na kapu i za vrat. On to ništa nije osjećao, bio je zatečen silinom artiljerijske vatre. Zbunjeno je provirivao preko grudobrana i pratio približavanje vatrenih vodoskoka zemlje i olova, izazvanih detonacijama mina i granata. Odjednom mu se u glavi razbistrilo. Počeo je razmišljati racionalno.

“Treba skloniti ljude u zemunicu, a na osmatračnici ostaviti jednog čovjeka”, doviknuo je u samo uho Harisu, koji se sključao pored njega.

“Ostaću ja”, odgovori Haris, ” a vi se vratite u zemunicu. Dok granatiraju neće krenuti pješadija. Zvaću vas ako nešto primjetim.”

Nijemim pokretom glave, potvrdio je da se slaže i potrčao natrag u polumrak i sigurnost zemunice. On i još dva borca, dva njegova stara poznanika sa gračaničke čaršije, naredni sat su proveli sključani jedan pored drugog, osluškujući detonacije. Muk je prvi prekinuo plavokosi Nedim, koji je i pored ratne gladi, još uvijek imao desetak kilograma viška:

“Da hoće te “čete” već jednom krenuti u napad. Ubi me ovo čekanje.”

“Krećuće oni kada njima bude odgovaralo, baš će tebe pitati za mišljenje”, odgovori mu sa podsmijehom Osman, njegov nerazdvojni drug još iz vremena kada su zajedno išli u Osnovnu školu “Hasan Kikić” u Gračanici.

Adnan ih je gledao s ljubavlju i ponosom. Ni za šta na svijetu ne bi mijenjao ovu dvojicu saboraca, toliko različitih u svemu, ali vrlo sličnih kada je hrabrost i pouzdanost u pitanju.

“Krećuće oni danas sigurno. Ne bi bez razloga rasipali ovalike granate”, dobaci im. “Nego da pregledamo okvirove i ručne bombe, a mogli bi malo i prezalogajiti, ko zna kada ćemo opet imati priliku.”

Složiše se s njim bez riječi. Za nekoliko trenutaka u zemunici se mogao vidjeti neobičan prizor. Tri borca, slijepi i gluhi za sva zbivanja oko sebe, polako i sa uživanjem tamnili su skromni vojnički obrok, kao da se nalaze u najmirnijem kutku svijeta, a ne na tom prokletom parčetu balkanske zemlje. Potom neočekivano, kao što je i počela, tutnjava pre-

stade. U prvom trenutku uopšte nisu bili svjesni grobne tišine oko njih i neprivredne jačine svog glasa. A onda uslijediše napeti trenuci iščekivanja: hoće li ponovo početi granatiranje ili će uslijediti pješadijski napad. Linija u kojoj su se nalazili bila je četnicima kost u grlu. Iako su već šest mjeseci lomili zube o tvrdi orah gradačačke odbrane, nisu ni pomišljali da Gradačac ostave na miru.

“Idemo na položaje, a ti Osmane, zamijeni Harisa na osmatračnici, nek i on nešto prezalogaji”, naredi Adnan i istrča iz zemunice. Odjednom ga zaslijepi sunčeva svjetlost i tek tada postade svjestan činjenice da je jutro odavno prošlo, da nema magle i da je osvanuo jedan od onih lijepih dana, kakav samo može donijeti miholjsko ljeto. Mimoide se sa Harisom koji je trčao prema zemunici, doviknuvši mu u prolazu:

“Još se ništa ne vidi, ali pazi na one kuće na ivici šumarka, nešto se sumnjivo dešava oko njih.”

Zauzevši svoje mjesto u rovu, Adnan je nepeto posmatrao put, takozvanu rokadu, koji se protezao paralelno sa linijom rovova i završavao iza pomenute grupe polusrušenih kuća pored šumarka, lijevo od njihovog rova. Odjednom primijeti neke kretnje i postade svjestan činjenice da je sa svih strana počela pucnjava iz pješadijskog naoružanja. Sa prozora jedne od kuća, pod šumarkom, poče dejstvovati puško-mitraljez, potom kakofoniju zvukova nadvisi karakteristično usporeno brundanje “prage”. Sredinom grudobrana, ispred njega, zaredaše detonacije malih, tridesetmilimetarskih granata, što ga natjera da spusti glavu ispod ivice grudobrana. Snagom volje, prisili se da još jednom pogleda preko ivice rova. Ono što je ugledao zaledi mu krv u žilama. Iza kuća, na kraju puta, koji je zavijao iza šumarka, ugleda poznate obrise “prage”, dok se s druge strane čulo “turiranje” još jednog oklopnog vozila, najvjerovatnije tenka. Kad se iza kuće ukaza tenkovska cijev, po karakterističnom proširenju na sredini, on prepozna najstrašnije oklopno oruđe u ovom ratu, tenk T-84. Pošto je znao da se lijevo od njegovog rova, malo isturen, nalazi protivoklopni rov, s nestrpljenjem i strahom bacao je pogled u tom pravcu.

“Šta čekaju pobogu”, pomisli, “Neće ih valjda pustiti u rovove”.

Kad se začu pucnjava iz neposredne blizine, znao je da to Osman i Nedim otvaraju vatru na povijene siluete koje su se pojavljivale iz šumarka. I on nanišani i poče kratkim rafalima slati vrele rijeke olova u tom pravcu. Ponovo zatutnja “praga”, rasprsnuše se projektili po granama iznad njegove glave, ali on je i dalje, sistematično, kratkim rafalima, kontrolisao prostor ispred svog rova.

Kad ga zasljepi nova detonacija, bio je siguran da je i njegov rov, čelična grdosija uzela na nišan. Kad se na njega prosu zemlja, kroz huk pucnjave povika iz sveg glasa:

“Ima li ranjenih?”

Dajući mu znak da nema ranjenih, kao nepopravljivi veseljak, Haris je imao snage i da se našali:

“Znaju četnici gdje je najtvrđe, malo im “praga” pa i tenk dovukli.”

Na trenutak umiren Adnan ponovo pogleda preko ivice grudobrana i ostade otvorenih usta. U pomoć neprijateljskoj pješadiji krenuo je i tenk, bljujući vatru u pokretu iz “browninga”. Protivoklopnjak u kojeg se uzdao, kao za inat i dalje se nije oglašavao. Kao hipnotisan gledao je u pravcu čelične grdosije koja je gmizala prema njegovom rovu. Odjednom primijeti jednu visoku, vitku siluetu kako se otkide od jednog žbuna, stotinjak metara ispred tenka. Nije morao pogodati ko bi to mogao biti. Instinktivno je, više srcem, nego razumom, znao da je to on a.

“Edina”, prošaputa, pa još jednom, “Edina. Otkud ona, zar se vratila na liniju.”

Nije znao da su sve protivoklopne grupe po naredenju više komande poslana na liniju dan ranije.

“Jesi li normalna. Vрати se u rov. E d i n a a a a a...!” vikao je iz sveg glasa.

A ona je, slijepa i gluha za sve oko sebe, smirenim, uvježbanim pokretima “razvlačila” zolju, postavila je na rame i nanišani pravo u grdosiju koja se, uz brektanje i huku kretala, naprijed. Adnan je sve to gledao, potpuno paralisano, bez glasa. Odjednom mu se činilo da se to događa negdje drugdje, u nekoj drugoj stvarnosti, nije registrovao nikakve zvukove,

sve kretnje bile su kao na usporenom filmu.

“Pucaj! Šta čekaš”, pokušao je da vikne, ali nije bio siguran da li je to viknuo ili samo pomislio.

Kupola tenka poče da se okreće prema djevojci, koja je u klečećem stavu, sa nogom isturenom naprijed, mirno nišani i čekala najpovoljniji trenutak. On ne izdrža, pa skoči i pognut potrča tranšejom prema lijevoj strani na kojoj se nalazio protivoklopni rov. Protčao je pored nekog borca koji ga pokuša zadržati, ali on se, kao opijen, otrgnu i baci na grudobran.

Pucanj tenka, ispaljenje zolje, sve se to slilo u jedno. On je zurio u dim potpuno obeznanjen. Jutarnji povjetarac polako je tjerao dim prema padinama brežuljka. Tada je, zabezknut, ugledao tenk kako se, iskrivljene kupole, vrti u mjestu, dok je na seoskoj cesti ležala Edina, gotovo nepokretna, sa ispaljenom “zoljom”, koju je još čvrsto stiskala u ruci.

Više ga ništa nije moglo zadržati.

Ne osvrćući se na pucnjavu i zvižduk metaka, skočio je i pretrčao do nje. U tih nekoliko trenutaka ništa nije ni vidio ni čuo, a nije mu bilo ni važno. Zgrabio je žustro djevojku ispod pazuha i povukao prema tranšeji.

“Bože, je li živa?”

Nije smio ni pomisliti na najgore. U privremenoj sigurnosti tranšeje, pokušavao je provjeriti je li živa. Prsti su mu podrhtavali po njenom ukočenom vratu. Tu na mjestu vratne arterije životvornih otkucaja nije bilo. Nije mogao prihvatiti užasnu činjenicu – da se tu pred njim ugasio jedan život. Nježno joj očisti lice od prašine i tada na maskirnoj bluzi, s lijeve strane, ugleda ranu. Bila je mala, skoro neprimjetna, bez tragova krvi. Pogled mu se zaustavi na njenim već pomodrijelim usnama. Prednjim zubima zagrizla je donju usnu, isto onako kao prije nekoliko dana pod stablom jabuke kada su se prvi puta sreli. Ne znajući kako je njenu glavu spustio u svoje krilo, shvativši konačno da je mrtva, počeo je udarati glavom u nabijenu zemlju tranšeje.

Nakon izvjesnog vremena, kada je napad odbijen i sve se utišalo, našli su ga tako nepomičnog, zgrčenih ruku, punih zemlje, kako šapatom ponavlja jednu jedinu riječ: “Edina, ...Edina,.....Edina....”

Hava i Mensur

Dan se bližio kraju. Noć se polako prikradala gračaničkim mahalama pružajući plavičaste, u početku jedva primjetne, pa sve duže i tamnije sjenke, zahvatajući prvo uličice pored skoro presahle rijeke, pa se šireći sve više prema strmim mahalama, koje su se kao umorna jata ptica, smjestile na obroncima okolnih brda. Približavanje noći donosilo je ugodnu svježinu nakon dnevne vreline. Dani su tog juna, prve ratne godine, bili topli, puni svjetlosti, treperavog zraka i mirisa cvijeća, a noći tihe, ispunjene glasanjem zrikavaca, kao stvorene za šetnju i duge ustreptale razgovore na, lozama opervazenim, sjenovitim kapijama, u kojima se obećava sve i svašta, lahko i bez razmišljanja, znajući da se ništa obećano ne mora obavезno i ispuniti.

Iako je rat već dva mjeseca i u Gračanići uzimao svoj danak, a pucnjava i artiljerijska vatra sa neprijateljskih položaja često prekidalu normalno pulsiranje grada, svodeći ga na intervale između dva granatiranja, život je, otimajući se, ipak tekao dalje.

Mensur je te godine napunio dvadeset i četiri. Tek što se vratio sa služenja vojnog roka u JNA i riješio jedne uniforme, dočekala ga je druga, samo što je ovu, maskirnu, sa zlatnim ljljanim na ramenu, odmah prihvatio od srca i bez ikakve dvojbe krenuo sa svojim komšijama u odbranu grada.

Dani mu se uskoro pretvoriše u pomalo dosadnu smjenu dežurstava na linijama odbrane i trenutaka odmora, tokom kojih je strpljivo podnosio majčinu pomalo pretjeranu nježnost, neskrivenu brigu i strah, koje i pored najbolje volje nije uspijevala sakriti. Jedinu istinsku radost u tim sumornim danima budili su u njemu susreti sa Havom, stasitom, vitkom djevojkom, koju je upoznao pred sami rat.

Ona je bila porijeklom iz jednog sela sa obronaka Trebave, a u grad je došla tražeći posao. Vrijedna, ozbiljna djevojka, koja malo govori, brzo je pronašla svoje mjesto u jednoj firmi za preradu plastične mase. Slučaj se pobrinuo da naleti na nju baš u vrijeme kada je došao iz JNA i kada je još bio sav smeten,

prepun pitanja bez odgovora, teško se snalazeći u sve zamršenijoj svakodnevnici. Pred sami rat, dok su pogoni njene fabrike još radili, a on držao ulične straže, za oko mu je zapala ta skromna djevojka, koja je, za razliku od drugih radnica, odlazila na posao i vraćala se natrag oborenog pogleda, uvijek ozbiljna i sa pomalo odbojnim izrazom na licu, kojim se branila od nasrtljivih gradskih momaka. Trebalo mu je nekoliko susreta da je natjera da podigne pogled prema njemu, a morao je upotrijebiti sav svoj šarm da izazove smiješak na njenom licu. Ubrzo je primijetio da osjeća skoro fizičku bol ako se ona u određeno vrijeme ne bi pojavila na kapiji fabrike, a kada bi je ugledao, srce bi mu zatreperilo i došlo pod grlo, pa je teško nalazio prave riječi pri susretu s njom. Kako su dani prolazili, i njoj ti susreti omiliše i ne prođe mnogo vremena, a njih dvoje prestadoše da čekaju da slučaj odlučuje o njihovim sretanjima i počеше da se viđaju i poslije posla na dogovorenim mjestima.

Tih dana, početkom juna, nije bilo granatiranja, zavladao je neko čudno ratno zatišje, gračaničke ulice i sokaci, malo pomalo oživješe, kao da rata i nije bilo. Omladina, u početku bojažljivo, a zatim sve hrabrije i u većem broju počе da se sastaje ispred porušenih prijeratnih kafića i po parkovima grada. Mensura i Havu nisu privlačila ta okupljanja. U tom periodu bili su dovoljni sami sebi, najsretniji kada su se, na nekom usamljenom mjestu, mogli držati za ruke i razgovarati do mile volje. Mir i tišinu su pronašli na jednoj usamljenoj klupi u malom parkiću, koji se protezao pored desne obale Sokoluše, odvojen od ulice sa nekoliko stabala platana koji su svojom sjenom stvarali oko njih tako potreban zid mraka i tišine. Tu su se osjećali nekako najsigurnije. To mjesto nisu napuštali čak ni u trenucima kada bi iznenadna razmjena vatre na linijama odbrane grada nagovještavala i mogućnost granatiranja. Šćućureni jedno uz drugo, držeći se za ruke, putovali su na talasima mašte, ne samo u geografski udaljene krajeve, već i u neko buduće vrijeme, okruženi čoporom dječurlije, lijepo obučene i uvijek nasmijane. Činilo im se ponekad da samo u tim maštanjima stvarno žive, a da je svaki po-

vratka u stvarnost ustvari povratak u prošlost koju su oni davno proživjeli.

***

“Kada rat prestane, imaćemo troje djece”, šaputao je Mensur jedne junske večeri, dodirujući joj uho svojim usnama.

“Samo troje? Ja sam mislila da želiš više?”

“Može i više, samo ti ćeš se porađati neću ja”, šaputao je, ne skidajući usana sa njenog uha.

“To je moja briga. Zdrava sam ja, znaš nas seljanke”, vraćala mu je milo za drago zbog nadimka Seljančica, kojeg joj dao na jednom od njihovih prvih susreta

“Boga mi Seljančice, što se mene tiče, možemo imati i fudbalski tim, samo ko će to sve ishraniti?” Njegov veseli smijeh, kojim je pratio ove riječi zarazi i nju, pa su se narednih nekoliko minuta smijali, ni sami ne znajući šta ih je to spopalo.

***

Uskoro je za njihove susrete znala cijela čaršija. Nekako prešutno svi su se klonuli njihove klupe pored rijeke, prepuštajući isključi-

vo njima pravo korištenja te “lokacije”.

Jedne večeri početkom jula, dok se spuštala ona čarobna julska noć, koja nakon nesnošljive vreline dana, donosi okrepljujuću i svima potrebnu svježinu, Mensur i Hava su šetali pored rijeke i pričali jedno drugome kako su proveli dan, koji je polako uzmicao pred dolakom noći.

“Hoćemo li na naše mjesto ili ćemo malo šetati Kejom?”, iznenada upita Hava

“Kako ti hoćeš, meni je svejedno”, privlačeci se sebi, odgovori Mensur.

“Meni se šeta, a i noć je kao stvorena za to.”

“Onda ćemo šetati, a kad nam dosadi možemo se vratiti na naše staro mjesto.”

Držeći se za ruke, ne obraćajući pažnju na rijetke, slučajne prolaznike, šetali su više od sat vremena, a onda razumjevši jedno drugo bez riječi, krenuše prema svojoj klupi, skrivenoj u sjeni platana. Kada su uronili u smirujuću tišinu pored rijeke, on je privuče sebi, podiže joj nježno bradu i zagleda u njene oči koje su svijetlile nekim čidnim sjajem.

“Volim te, znaš li to?”

“Ne znam, nisam te dobro čula.”

“Volim te, volim te, Vooliim teee !!!”, sko-

ro viknu, "čuješ li sad?"

Ona se vragolasto nasmiješi i gledajući ga pravo u oči odgovori:

"Ma nešto mi večeras zuji u ušima, šta si ono rek'o?"

On je obrgri rukama oko struka i podiže kao šale, uz dugi strastan poljubac. Kada su konačno došli do daha, nevoljno razdvajajući usne, još tople od čežnjivog uzajamnog dodira, on još jednom viknu:

"Vooooliiiiim teee!"

"A to. Ne moraš vikati, razbudićeš pola grada. Ja to znam, samo volim slušati kako to izgovaraš. Mogla bih te slušati do kraja života." Glas joj pređe u jedva čujan šapat i ona ponovo spusti glavu na njegove grudi.

On je čvrsto prigrlji i povuče na klupu. Sjedili su dugo ćutke držeći se za ruke.

O ratu i svemu onome što je on donosio svaki dan, po nekom prećutnom dogovoru nisu u ovakvim trenucima razgovarali. Udaljeno ispaljenje granate, prvo nakon više od mjesec dana primirja, na trenutak ih uznemiri, a kada kao odgovor na to ne dođe do detonacije u gradu, oni se umiriše i ponovo utonuše u svoje slatke misli. Naredno ispaljenje nisu čuli, nisu čuli ni karakterističan fijuk tenkovskog projektila. Uslijedio je samo trenutni bljesak bijele svjetlosti bez ikakvog zvuka, a potom ih je pokrilo crnilo potpunog ništavila.

Slučajni prolaznici našli su ih tek ujutro, skoro potpuno raskomadane, jedva raspoznavajući pojedine dijelove tijela. Granata je pala pod samu klupu. Mensurov mlađi brat, koji se upravo vraćao sa linije i kojeg je strašna vijest zatekla na sokaku ispred porodične kuće, stajao je po strani ništa ne shvatajući. Kako mu se u glavi malo pomalo bistrilo, on prvo muklo, gotovo neljudski jeknu i polahko se spusti na koljena. U tom položaju ostade nekoliko trenutaka, posmatrajući kako njegovi ratni drugovi sakupljaju dijelove tijela, iskidane i poprskane tamnom, zgrušanom krvlju, sa kojih su visjeli ostaci potrgane, nagorjele odjeće, a onda i on ustade i poče mehanički razgrtati okolno šiblje. Otupio od bola, samo bi povremeno odhuknuo i nastavljao besciljno hodati u krug. Kada ga drugovi, saučestvujući s njim

u teškom bolu, nekako uzeše pod ruke, pokušavajući ga odvesti u stranu, što dalje od jezivog prizora, on se naglim, grčevitim pokretom otrgnu i krenu prema obali rijeke. Zaoobilazeći jedan poveliki grm i izlazeći na samu obalu, pored jednog, vodom ispranog, oblutka, iznenada ugleda bratovu ruku otrgnutu sve do iznad podlaktice. Potom se zatetura, spusti na koljena, nježno dohvati krvavu ruku i podiže je sa zemlje. Buljio je u neoštećenu tetovažu znaka mira i zgrčene prste na bratovoj ruci koji su još uvijek čvrsto držali Havinu šaku, otrgnutu od podlaktice. Šokiran iznenadnim prizorom, zamalo se ne onesvijesti. Na trenutak je stajao kao skamenjen držeći ostatke ruku, a onda ih prinese grudima i čvrsto ih zagrlivši pokuša da ustane. Skoro se bio pridigao na noge, kad ga odjednom preplavi val iznenadne topline i on u trenutku izgubi svijest.

Tragajući za ostacima raskomadanih tijela, drugovi ga nadoše nekoliko minuta kasnije, kako leži postrance, onesvijestjen, još uvijek na grudima čvrsto privijajući ostatke spojenih Mensurovih i Havinih ruku.

Bajram

Prodica Ferhatović, taj Bajram, 1992. godine, dočekivala je sa pomiješanim osjećanjima. Već pola godine oko njih i njihovog sela Grabovca, smještenog na sjevernim obroncima Majevice, sve se okrenulo naglavce. U njihov, dotada pomalo idiličan život, uvlačila se zebnja, a strah bivao sve veći. Komšije Srbi iz susjednog sela Miloševca, udaljenog nepunih pola sata hoda, u početku potajno, a potom sve otvorenije počеше iz garnizona JNA u Bijeljini donositi oružje kućama. U početku su se noću iz pravca Miloševca čuli pojedinačni pucnji, koji su Muhameda Ferhatovića sve više učvršćivali u uvjerenju da se sprema neki veliki belaj. Živjeli su Grabovičani sa svojim komšijama iz Miloševca decenijama u slozi i prijateljstvu. Njive i šume su im bile izmješane po pitomim majevičkim padinama, išlo se na mobe i sijela, kumovalo se i bratimilo međusobno. Nadao se Muhamed da će te veze i niti, ma kako se činile tan-

kim, skoro nevidljivim, spriječiti krvoproliće ako dođe do rata o kojem se priča.

Proživio je Muhamed svojih sedamdeset godina u radu i težakluku, izrodio tri sina i dvije kćeri, pa, iako je rano ostao udovac, sve ih izveo na put, poženio i poudavao. Imanje naslijeđeno od oca proširio je, kuću doziđao i nadao se da će konačni smiraj dočekati u krugu svoje brojne porodice, na rukama svojih unuka i praunika. I nije se bojao tog trenutka.

U samo praskozorje, na Božić te 1992. probudila ga je pucnjava, koja ga je podsjetila na davnu i pomalo zaboravljenu, ratnu 1942. godinu, kada su im isto ovako komšije iz Miloševca poželjele dobro jutro. Ispravio se na ležaju i napeto osluškivao pucnjavu u kojoj je bilo sve više reskih rafala iz automatskih pušaka i puškomitraljeza. Iako je očekivao nešto slično, jer se na Božić pucalo od kad zna za sebe, ipak ga iznenadi snaga pucnjave i količina ispaljene municije. I iz susjednih soba njegove velike kuće, u kojoj je živjela brojna čeljad, čulo se meškoljenje i otvaranje prozora. Oštro, januarsko jutro uvlačilo se hladnoćom i tjeskobom u njihove sobe. Doručak je tog jutra protekao skoro bez riječi, uz Muhamedovu opasku sinovima da do daljnjeg ne idu po sijeno u njive koje se nalaze u pravcu Miloševca. Za svaki slučaj, rekao je.

Prošla su od tog Božića skoro tri mjeseca, u kojima se desilo mnogo toga, lijepog skoro ništa. Rat je bio sve izvjesniji i u ovom dijelu Bosne. Grabovičani su sve manje zalazili prema Miloševcu, a kada bi se i sreli sa svojim komšijama, prolazili su bi jedni pored drugih oborene glave, nesigurna pogleda, skrenutog u stranu, promrmljavši nešto što je trebalo ličiti na pozdrav.

Bajram je te godine padao na četvrti april, a već nekoliko dana ranije u kući Ferhatovića počele su pripreme za doček tog velikog muslimanskog praznika. Domaćice su spremale uobičajena bajramska jela, pekle baklave, ružice i hurmašice, a muški članovi porodice su uređivali dvorište i ekonomske zgrade, kako bi sve bilo na svom mjestu, kako je to uobičajeno u pravoj domaćinskoj kući. I vrijeme je tog proljeća bilo lijepo kao rijetko kada. Sun-

čani dani, puni mirisa procvalih voćaka, ničim nisu dali naslutiti da se sprema nesreća. Ipak, u kući Ferhatovića i oko nje nije bilo uobičajenog bajramskog raspoloženja. U ponašanju svih se osjećala poprilična usiljenost, a žene su i sasvim otvoreno pokazivale strah i zabrinutost. Sve to nije promaklo oku i uhu Muhamedovom, koji je igrajući se s unucima, naglašano veselo i razvikano, pokušavao bar malo promijeniti tu, za Bajram, neuobičajenu atmosferu. Posebno se u igri zadržavao sa najmlađim članom porodice, unukom Muhamedom, svojim imenjacom, koji je bio mjezimirac cijele porodice. Zdrav i bucmast dječčić od nepune tri godine, nerijetko musav, a nasmijan uvijek, cijelo vrijeme bio mu je za petama i izazivajući ljubomoru ostalih unuka, uspijeva ga natjerati da mu posveti mnogo više pažnje nego ostalima. Ipak, primjećivao je da se to njegovo pomalo usiljeno veselje ne prenosi na njegove sinove i snahe. Kada je te noći otišao u svoj krevet, dugo je ležao otvorenih očiju, pogleda uprtog u svježe okrečene plafon. Šta li donosi sutrašnji dan? Šta donose naredne sedmice i mjeseci? U grudima mu se uvlačila sve veća zebnja i iskonski strah pred nepoznatim. Nije se Muhamed bojao za sebe, on je svoj život proživio i nije se bojao smrti.

“Smrt je jekin, jedina čista i sigurna istina”, prošaputa, a njegov glas sablasno ispuni praznu sobu, punu mirisa dunja, miloduha i majčine dušice, koju su mu snahe redovno ostavljale na rafama pored Musafa.

“Svi smo od njega stvoreni i njemu ćemo se povratiti. Puhnuće će se u Sur, a oni će iz grobova požuriti svome Gospodaru”, prošaputa ajet iz sure Jasin i na trenutak mu bi lakše.

Ali iza njega ostaje brojna čeljad, od kojih su mnogi tek na pragu života. Šta li njima sudbina sprema i kako će iz svega ovog izaći - rojila su se i dalje pitanja bez odgovora. San ga je savladao negdje pred samo jutro, a i to nije bio onaj krepki čvrsti san potpunog zaborava, koji odmara i daje snage za naredni dan, nego neko bunilo, polusan, od kojeg čovjek ujutro ustaje umorniji nego što je bio prije odlaska na počinak.

Iako je spavao veoma kratko, probudio se

prije sabaha. Uzeo je abdest, sačekao sinove i tri starija unuka i krenuo u džamiju na Bajram-namaz. Po izlasku iz džamije, razmijenio je sa komšijama čestitke, a zebnja koja mu je danima okivala grudi, nakon toga postade još veća. Ljudi su bili svečano ozbiljni, bez uobičajene radosti i osmjeha na licu. Na licima svojih komšija Muhamed je primijetio da i njih muče iste brige koje muče i njega, ali to ga nije smirivalo. Naprotiv.

Kada je ušao u svoje dvorište i ugledao ženski dio porodice kako ga čeka da mu čestita Bajram, bi mu za trenutak malo lakše na duši. Ušao je u svoju sobu i iz čekmedžeta izvadio davno pripremljene bajramluke, skromne poklone za svakog člana porodice. Bajramlucima se najviše obradovaše namlađi. Jedva ih nekako smiriše i posadiše za postavljenu bajramsku sofru. Jedno vrijeme čuo se samo zveket kašika i posuđa, svi su čutke jeli, jedino su najmlađi, dolje na kraju stola, nešto ispod glasa ćucorili i smijuljili se.

Odjednom, ulazna vrata se sa treskom otvoriše i na njima se pojavi tamna prilika u sivomaslinastoj uniformi i sa crnom šubarom na glavi. Za njim u prostoriju nahrupi još nekoliko prilika, slično obučenih i naoružanih do zuba.

U velikoj sobi Ferhatovića kao da udari grom, svi se ukočiše i ostadoše na svojim mjestima u pozama u kojima su se zatekli, otvorenih usta. Zasljepljen od nagle navale svjetlosti, Muhamed, u prvi mah ne poznade svoje iznenadne goste.

“Pomoz’ bog kume, primaš li goste na Bajram?”

Tek po glasu, skamenjeni Muhamed, prepoznata Stojana iz Miloševca, sina svog prijatelja Nikole, sa kojim je zajedno vojsku služio i kome je bio kum upravo kada se ovaj Stojan rodio. On mu je i ime dao.

Povrativši se za trenutak, Muhamed tiho odgovori:

“Stojane, sine, u ovu su kuću musafiri uvijek dobro došli, pa kako neće na Bajram. Samo kume šta će vam oružje ako ste u goste došli?”

“E moj kume, svi su Grabovčani jutros dobili ’vake goste, a ja sam izabr’o baš vas

Fer'atoviće. Kako se meni čini, ovo će vam svima biti posljednji Bajram, jeb'o vas on", ruganje je neskriveno izbijalo iz Stojanovog oporog glasa.

Podgrijan rakijom i uzbuđenjem zbog događaja koji će uslijediti, visok skoro dva metra, poprilično gojazan, ovaj četrdesetogodišnjak svojom je pojavom stisnudio prostor u cijeloj sobi.

Tek tada Muhamed primijeti da su u njege i njegovu čeljad uperene tamne cijevi automatskih pušaka, da su lica mladića u šubarama, na kojima su se sijale, kao šaka velike kokarde, smrknuta i izezvjerenjena, da su im vilice stisnute i da samo čekaju Stojanov mig pa da ih sve pobiju. Muhamed pokuša da dobije na vremenu i drhtavim glasom pozva ih da im se pridruže za stolom:

"Man'te se Stojane čorava posla, nego sjedite da zajedno doručujemo. Grijech je, bolan, na Bajram unijeti oružje u kuću. I to svom kumu."

Stojan rukom grubo odgurnu najmlađeg Muhamedovog unuka sa stolice i, ne obazrijevši se više na njega, sjede na njegovo mjesto.

"Mlada", okrenu se najmlađoj snahi, "deder, naspi tu rakiju, kakva vam je ovo slava bez pića i mezetluka? A ti, Muhamede, ne 'vataj se previše za to kumstvo, moglo bi ti prisjest'."

Merima, najmlađa snaha Muhamedova, sva najedrala, u novim bajramskim dimijama i bijeloj bluzici, koja je malo skrivala od njene nabujalosti, zdravlja i ljepote, ta bilo joj je tek dvadeset pet godina, u nedoumici pogleda u Muhameda.

"Stojane, znaš da u mojoj kući nema rakije. Uzmi, jedi nešto, pa da popijemo kahvu k'o ljudi."

Stojan naglo ustade, ogromnim tijelom odgurnuvši stolicu, koja sa treskom pade na pod i uhvati Merimu za ruku. Nepripremljena za ovakav postupak, ona ne pruži nikakav otpor, pa je snažne ruke baciše na pod u ćošak sobe. Sinovi Muhamedovi, kao jedan, skočiše od stola, ali ih zaustavi zlokobno svjetlucanje pušćanih cijevi i repetiranje zatvarača, a više od toga, neskrivena namjera njihovih vlasnika da ih upotrijebe.

"Sad ćeš vidjet' Muhamede, kako mi četnici čestitamo Bajram."

Stojan se nagnu nad izbezumljenu Merimu i u jednom potezu strže s nje bluzicu od tankog beza. Ona u trenu podiže ruke prema nabujalim grudima i zgrči se na podu pokušavajući njima i dugom crnom kosom od neželjenih pogleda sakriti ono što je samo njen Adnan, najmlađi Muhamedov sin, gledao u dugim ustreptalim noćima, u kojima je sve bilo moguće...

"Šta to radiš, Stojane, pobogu, što mi crniš obraz? Pa ja sam te na ovim rukama nosio gore na Zečji Vrh da gledaš Drinu. Ja sam ti na krštenju ime dao. Zar tako poganiš obraz očev. Idite svojim putem, a nas, molim te ko Boga, ostavite na miru."

Stojan se samo naceri na ove Muhamedove riječi, izvadi iza pojasa podugačku kamu i lijevom rukom uhvati za učkur Meriminih dimija. Sijevnu sječivo i dok si trepnuo okom, dimije se rascijepiše otkrivajući zgrčene, bijele butine, čije linije i u takvom položaju izazvaše bljesak u očima bradatih spodoba. Njen muž Adnan ne izdrža. Ne razmišljajući o posljedicama, skoči i baci se prema najbližem vojniku, svom nekadašnjem školskom drugu iz Bijeljine, kojeg je odmah prepoznao, ali to nije smio pokazati. Kratak, rezak rafal zaglušni sve u prostoriji, a Adnan kao da udari u nevidljivi zid, zastade u pokretu, uhvati se za grudi i pade na pod, pod noge starijoj braći. Dok mu je kroz zgrčene prste liptala krv, a u očima se gasio život, on kroz pomodrijele usne šapatom protisnu samo jednu riječ:

"Mee..rii..ma."

Svi su u prostoriji za trenutak stajali kao skamenjeni, kao da je vrijeme za trenutak stalo, a onda Stojan prekinu tišinu neobičajeno prijetećim glasom:

"Vodi ovu stoku napolje. Završ'te s njima po kratkom postupku. Nemoj da vam ko pobjegne, jer ću onda ja vas poklat' k'o telad."

Ova naredba pokrenu vojnike u šubarama i oni počеше, prvo djecu, pa onda i odrasle gurati prema ulaznim vratima. Izbezumljeni od straha, potpuno zatečeni razvojem situacije Ferhatovići, omamljeni i užasnuti onim što se upravo dogodilo, dopustiše vojnicima da ih

skoro bez otpora izvedu u dvorište.

Za trenutak zaboravljena od svih, Merima se, grčeviti na podu, primicala otvorenom prozoru, kroz koji su probijale zrake proljetnog sunca. Još uvijek držeći ruke na grudima, vrebala je priliku da skoči na prozorsku dasku i pokuša pobjeći niz padinu, koja je vodila sve dole do šume i koja joj se u tom trenutku učinila kao jedini spas. I upravo dok se bešumno ispravljala uza zid pored prozora široko otvorenih tamnih očiju, u kojima se ogledao neizmjeran trah, Stojan se okrenu i ugledavši je, riknu kao junak i baci se prema njoj.

“Nećeš bulo, majku ti jebem. Ti si danas moja i božija.”

Pritisnuvši je težinom svog ogromnog tijela, daščući, nastavio je da govori:

“Pet godina ja gledam te tvoje sise i bedra i znojim se noćima. Uhhhhh majku ti jebem ogreba me.”

Izmahnu desnom rukom i šakom je udari po licu. Grčeviti trzaj prođe Meriminim tijelom, a od siline udarca zamalo izgubi svijest. Udarac koji je uslijedio sa druge strane zateče je nepripremljenu i bljesak bijele svjetlosti uvede je u stanje potpune, spasonosne obamrlosti. Stojan, daščući od neskrivene želje, pocijepa joj i posljednje ostatke odjeće i zaroni u nju.

Za to vrijeme u dvorištu Ferhatovića, kao uostalom u cijelom Grabovcu, tutnjali su rafali, vrisak je sustizao vrisak, a krvnici su, ne obazirući se na to, radili svoj krvavi posao. Kada su ga izgurali iz kuće, Muhamed, znajući da je smrt neizbježna i ne želeći je čekati skršenih ruku, skoro nadljudskim glasom viknu:

“Bježite djeco”, istovremeno, naglo skočivši ustranu i zaklonjen hambarom i koševima za žito, potrča prema šumarku, koji se protezao udesno pored njegove kuće skoro dodirujući seoski put, u pravcu Miloševca. Rafali koji su uslijedili dadoše mu krila i tek kada je, nekim čudom, neozlijeđen stigao u spasonosni polumrak šume, zastade i okrenu se prema kući. Iako je bio poprilično daleko, skamenio se prizorom koji je ugledao. Njegovo dvorište, koje je samo prije tri dana sređivao sa svojim sinovima, bilo pokriveno nepomičnim tijelima, a njegove dojučerašnje komšije iznosile su iz kuće namještaj i pokućstvo i to-

varile na unaprijed pripremljen traktor. Baciivši pogled prema selu, ugleda kako se iz nekoliko kuća vije crn gust dim. Pucnjava je bila skoro prestala. Tek tu i tamo čuo se poneki pucanj i usamljeni rafal. Vraćajući dah i smirujući srce koje je udaralo kao ludo, došavši mu pod samo grlo, spusti se na koljena, obgrli rukama kvrgavo, iskrivljeno stablo graba, zaplaka u nemoćnom bijesu. Na njegove oči pobiše mu cijelu porodicu. Za šta više da živi? Sve što je imao i stvarao čitav život, nestalo je u jednom jedinom času užasa i bezumlja. Sručiše se na njega sva zla i nesreće ovog svijeta. I to na lijepi Bajram.

“Allahu dragi čime sam to zaslužio?”

Misli su mu sustizale jedna drugu, objijale se o prazninu u njemu i ostajale bez odgovora. U trenutku je poželio da krene prema kući, da skonča tu na svom dvorištu, na svojoj djedovini. I dok se polako ispravljao, još uvijek se pridržavajući za stablo graba, predomisli se. Ne, neće tako umrijeti. Skloniće se dublje u šumu i skovati osvetu.

“Stojane, Stojane, crn ti obraz i ovog i onog svijeta. Ugasiću i ja tvoj pogled, kao što si ti mojim najdražim. Allahu dragi, daj mi snage i poživi me do tog trenutka, a onda ti se predajem.”

To mu na trenutak razbistri misli i umiriga. Ponovo je imao cilj u životu.

Kružeći šumom kao ranjena zvijer, ne ispuštajući iz vida svoju kuću i imanje, sačeka noć. Pod zaštitom mraka, praćen bljedom svjetlosti mladog mjeseca, uputi se svojoj kući. Ono što je tamo zatekao, ponovo ga je skamenilo. Svi, ama baš svi, bili su mrtvi. Ni djeca nisu pošteđena. Išao je od jednog do drugog, milovao ih po licu, zaboravljajući na prostor i vrijeme i poluglasno učio molitve. Najduže se zadržao pored zgrčenog tijela svog najmlađeg unuka, čije su oči bile uperene u zvjezdano nebo, kao da se još uvijek čude, ne razumijevajući šta se to dešava.

Nije imao vremena da ih ukopa, noć je bila kratka, a pred njim mnogo posla. On više ne pripada sebi. Zatočnik ima samo osvetu. Nju i ništa više. Uđe u kuću, poluslijep i gluh za sve, dotetura u sobu u kojoj su prije samo nekoliko sati sjeli za bajramsku sofru. U uglu, pod

prozorom ugleda golo Merimino tijelo i nehotice skrenu pogled. Još uvijek držeći glavu okrenutu u stranu, pronađe neku deku i krenu da je prebaci preko unakaženog tijela.. Pogled mu se nehotice ote i on svrnu pogled prema podu. Od onoga što je vidio na trenutak mu se zamuti svijest. Stajao je kao opčinjen ne uspijevajući skrenuti pogled niti sabrati misli. Iako je mjesečina bila veoma slaba, primijetio je da je tijelo nesretne žene bilo svo u modricama. Jedna dojka bila je odsječena i stavljena joj u usta, dok je desnom rukom pridržavala drugu, na kojoj su se pod tracima sablasne plavičaste mjesečine, vidjeli tragovi zuba, koji su očito grizli bešćutno i sa mržnjom. Rez na stomaku protezao se poprijeko i završavao na slabinama. Položaj butina i tamne, podlivene modrice govore su da se na njenoj mladosti nije izvijljavao samo Stojan. Drhtavim rukama prebaci deku preko snahinog tijela i klecavim korakom uputi u svoju sobu. Na rafi pored samog zida, gdje četnici nisu zavirili, pronađe svoj nož "šarac", poklon od oca na dan kad je napunio osamnaest, koji godinama nije uzimao u ruke i vadio iz tvrdih kožnih korica. Strpa ga za pas i nečujno se uputi u šumu. Poznatim stazama prikrađao se prema Miloševcu, u kojem je trajalo slavlje zbog uspješno obavljenog prepada na Grabovac.

Šuljajući se kao ranjena zvijer, Muhamed se primicao Stojanovoj kući iz koje se čula najveća galama i vriska. Kroz otvorene prozore odjekivala je pjesma :

"Od Topole, od Topole pa do Ravne Gore sve su straže, sve su straže đenerala Draže..."

To mu omogućilo da se neopažen privuče kući i pod okriljem mraka dođe pod sam prozor. Zaustavljajući disanje, baci pogled u sobu. Stojan je sjedio na čelu dugačkog "slavskog" stola, pred njim se nalazilo pečenje i rakija. Zasukanih rukava i raskopčane sivomaslinaste vojničke košulje na širokim prsima, već dobro zagrijan rakijom, on je vodio pjesmu, a jednolična melodija, sličnija vučjem zavijanju nego ljudskom glasanju, odjekivala je cijelim selom. Muhamed se vrati u sjenu i zastade za trenutak da povrati dah i smiri kucanje srca. Za to vrijeme grozničavo je razmišljao šta da uradi. Dok je išao prema Miloševcu, vođen

željom za osvetom, uopšte nije razmišljao o načinu kako će to izvesti. Da je imao pištolj ili pušku, jednostavno bi naciljao u ta široka, razdrljena prsa i povukao okidač. Ovako, morao je smisliti nešto drugo i to brzo, jer postojala je opasnost da svakog trenutka neko izađe iz kuće i zatekne ga pod prozorom. Nije žalio što će poginuti, ali nije htio da se to dogodi prije nego što ostvari svoj naum. I upravo dok je u njemu sazrijevala odluka da uđe na glavna vrata i koristeći opštu zbunjenost pritrči Stojanu i zarije mu "šarac" u stomak, ulazna vrata se otvoriše i u mlazu svijetlosti, koja je dopirala iz hodnika, on ugleda Stojana kako, lica zajapurenog od alkohola, ide preko dvorišta prema vanjskom zahodu.

"To je to", pomisli Muhamed, "Allah mi daje priliku."

Ne časeći ni časa, odlučno čvornovitim, težačkim prstima stisnu hladnu dršku "šarca", nečujno se, obilazeći kuću s druge strane i on uputi prema zahodu. Kada ga je od zgradice sklepane od grubih, pocrnjelih dasaka dijelilo samo nekoliko koraka, još jednom spomenu Allaha i šapatom izgovarajući "Bismillah", potrča i naglim, odlučnim pokretom otvori drvena vrata. Iznenađen, sjedeći na improvizovanom drvenom sanduku, koji je predstavljaju zahodsku šolju, Stojan samo razrogači oči, a tanko oštro sječivo vrelinom mu zapara po nadutom, dlakavom trbuhu. Muhamed nastavi da zabada sječivo "šarca" u mekano meso, iznova i uvijek iznova, slijep i gluh za sve oko sebe. Nije vidio kada se ugasio svjetlo u zabezknutim Stojanovim očima, kako je glava klonula na prsa i prestalo krkljanje iz debelog, zadržiglog vrata. Nije čuo ni kako se otvaraju vrata iza njegovih leđa, kako neko panično viče:

"Ljudiii, ubiii nam balija Stojana !"

Sve se to za njega dešavalo u nekom drugom svijetu. U ovom, sadašnjem, samo njegovom, on je izvršio ono što je nanijetio, sklappajući oči svom najmlađem unuku i ništa mu više nije bilo važno.

Nije čuo ni rafal, samo je u jednom kratkom djeliću sekunde osjetio oštar bol u leđima i onda je svega nestalo.

Sve se pretvorilo u crno beskrajno ništavilo.